

Eesti Rahvusraamatukogu säilituspoliitika

1. Säilituspoliitika käsitlusala

Käesolev dokument käsitleb Eesti Rahvusraamatukogu (edaspidi RaRa) füüsiliste ja digitaalsete kogude säilitamise eesmäärke, ülesandeid ja kohustusi, lähtudes RaRa seadusest ja strateegilistest eesmärkidest. Dokumendis toodud põhimõtted määratlevad RaRa rolli Eesti kultuuripärandi säilitaja ja kättesaadavaks tegijana ning on aluseks kogudega seotud otsuste tegemisel, juhendmaterjalide koostamisel, lühi- ja pikaajaliste tegevuste kavandamisel ning nendega seotud ressursside planeerimisel. Säilituspoliitika hõlmab peamisi kogudega seotud valdkondi nagu säilitamine, kasutamine ja nendega seotud tegevusi ning on suunatud RaRa töötajatele, kasutajatele, rahastajatele ja koostööpartneritele.

2. Säilituspoliitika õiguslikud alused ja seosed RaRa dokumentidega

2.1. Seadusandlikud aktid ja valdkondlikud arengukavad:

- [Eesti Rahvusraamatukogu seadus](#);
- [Säilituseksemplari seadus](#);
- [Autoriõiguse seadus](#);
- [Kultuuri arengukava 2021-2030](#).

2.2. RaRa dokumendid:

- Eesti Rahvusraamatukogu põhikiri;
- Eesti Rahvusraamatukogu sihid aastateks 2022-2025;
- Eesti Rahvusraamatukogu andmestrategie 2022-2025;
- Eesti Rahvusraamatukogu kogude kujundamise poliitika;
- Eesti Rahvusraamatukogu juhtimissüsteemi kirjeldus;
- Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiivi DIGAR põhimäärus;
- Eesti Rahvusraamatukogu kasutuseeskiri;
- Eesti Rahvusraamatukogu ohuplaan.

2.3. Rahvusvahelised standardid:

- UNESCO Guidelines for Legal Deposit Legislation;
- OAIS Reference Model for an Open Archival Information System (ISO 14721:2012);
- UNESCO Guidelines for the Preservation of Digital Heritage;
- International Image Interoperability Framework (IIIF);
- IFLA Principles for the Care and Handling of Library Material;
- Information and documentation – Emergency preparedness and response (ISO 21110:2019);

- Informatsioon ja dokumentatsioon. Arhiivi- ja raamatukogumaterjalide hoiunõuded = Information and documentation. Document storage requirements for archive and library materials (EVS-ISO 11799:2016);
- Information and documentation — WARC file format (ISO 28500:2017).

3. Säilituspoliitika elluviimine

Säilituspoliitika elluviimine toimub mitmetasandiliselt teenusepõhise juhtimise kaudu, mis tagab tegevuste planeerimise ja teostamise ühtsetel alustel. Poliitika eesmärk on suurendada organisatsiooni tõhusust ja tulemuste kvaliteeti, säilitada organisatsioonilist mälu ning kindlustada süsteemi pidev parendamine, millega saavutatakse RaRa põhieesmärkide ja tegevuskava eesmärkide täitmine ning klientide (sh siseklientide) ja partnerite rahulolu.

Strateegiliste ja finantsotsuste tegemine toimub juhtkonna tasandil, kogude säilitusküsimuste koordineerimine ning põhimõtteliste otsuste tegemine teenuste ja kogude arendusnõukogus. Teenusepõhiste tegevuskavade koostamise ja nende täitmise eest vastutavad struktuuriüksused. Teenuste toimimise eest vastutavad teenuste ja protsesside juhid ning vastavust eesmärkidele kontrollitakse määratud mõõdikute kaudu.

4. Säilituspoliitika eesmärgid ja nende täitmise tagamine

Säilituspoliitika peamine eesmärk lähtub RaRa missioonist säilitada ja edendada Eesti kultuuripärandit ja olla sillaks teadmiste ja inimeste vahel ning seeläbi tagada seaduses sätestatud ülesannete täitmine rahvus-, parlamendi- ning humanitaar- ja sotsiaalteaduste raamatukoguna.

Kogude säilitamise ja kasutamisega seotud põhimõtete lähtekohaks on efektiivsete, tasakaalustatud ja uuenduslike lahenduste väljatöötamine ja rakendamine. Füüsiliste ja digitaalsete ressursside säilitamine ja kasutamine nõuab erinevaid keskkondi ja meetodeid, kuid edu kriteeriumiks on kasutajale vajalike teabeallikate olemasolu ja lihtne kättesaadavus nii nüüd kui tulevikus. Säilituspoliitika annab otsustajatele vajalikku infot lähtuvalt kogude sisust, olemusest ja säilitustähtaegadest.

Säilituspoliitika eesmärkide täitmise planeerimise ja jätkusuutlikkuse tagamise aluseks teenusepõhise organisatsioonina on RaRa juhtimissüsteemis kirjeldatud mitmetasandilised juhtimistegevused, vastutused ja rollid.

5. RaRa kogude struktuur

RaRa kogude struktuur lähtub raamatukogu ajaloolistest kogudest ja nende komplekteerimise eesmärkidest. Olulisteks printsiipideks on terviklikkus ja järjepidevus, mida järgitakse nii komplekteerimisel kui ka hoiustamisel. Kogude kujundamise eesmärgid ja põhimõtted sätestab *Eesti Rahvusraamatukogu kogude kujundamise poliitika*.

Struktuuriliselt jagunevad RaRa füüsilised ja digitaalsed kogud viide gruppi, lähtudes säilitus- ja kasutuseesmärkidest. Nende hoiustamise ja kasutamise tingimused on kindlaks määratud vastavate kogude juhendites.

- Säilituskogude eesmärk on tagada Eesti riigile ja rahvale oluliste väljaannete pikaajaline säilimine ning uurimistööks vajalike andmete kättesaadavaks tegemine. Siia kuuluvad rahvusteavikute arhiivkogu, digitaalsed säilituseksemplarid, haruldaste raamatute kogu ning isiku- ja avalikud arhiivid.
- Kasutuskogude eesmärk on tagada rahvus-, humanitaar-, sotsiaalia ja parlamendiraamatukogu, hoiuraamatukogu ning pimedate raamatukogu rolli täitmiseks vajalike väljaannete olemasolu ja nende kasutamine raamatukoguteenuste osutamisel. Siia kuuluvad RaRa põhikogu ja digitaalne kasutuskogu DIGAR (ehk digitaalsed kasutusfailid), väliskirjanduse hoiukogu ning pimedate raamatukogu füüsiline- ja veebikogu.
- Kunstikogu sisaldab kunstnike loodud professionaalselt kõrgetasemelisi graafika-, maali-, skulptuuri- ja tarbekunstiteoseid, eelistatakse Eesti autorite loomingut. Kunstiteoste tutvustamise ja RaRa interjööri rikastamise eesmärgil eksponeeritakse neid (v.a graafikakogusse kuuluvaid ekliibriseid ja raamatuillustratsioone) RaRa avalikes ja siseruumides.
- Tagatiskoopiate kogu eesmärk on tagada informatsiooni pikaajaline säilimine rahvusteaviku säilituseksemplari või arhivaali kahjustumise või tõenäolise hävimise korral. RaRa valmistab ja komplekteerib digitaalseid tagatiskoopiaid, mida säilitatakse RaRa digitaalarhiivis. Varasematel aastatel komplekteeritud füüsilisele andmekandjale salvestatud fotografeerimise või digiteerimise teel valmistatud koopiate kogu enam ei täiendata.
- Vahetuskogu eesmärgiks on juriidilistelt ja füüsilistelt isikutelt vastu võetud eesti- ja võõrkeelse kirjanduse taaskasutamise korraldamine vahendades neid teistele raamatukogudele jm asutustele nende kogude loomiseks, täiendamiseks või uuendamiseks.

6. Hoiutingimused ja säilitusmeetodid

RaRa kogud sisaldavad erinevaid füüsilisi ja digitaalseid väljaandeid, mis vajavad säilimiseks erinevaid hoiutingimusi lähtuvalt teaviku laadist, vormingust või andmekandja materjalist.

Rahvusraamatukogu hoone rekonstrueerimise perioodiks kuni 2026. aastani on 95% füüsilistest säilitus- ja kasutuskogudest kokku pakitud ja viidud hoiustamiseks laopinnale, kus hoiuteenuse osutaja on kohustatud tagama RaRa poolt esitatud hoiutingimused. Ajutisel asenduspinnal on säilituskogudele määratud arhiiviruumid võrdsustatud hoidlatega, kus hoitakse säilituskogude teavikuid enne nende viimist laopinnale ning kus järgitakse *Hoidlate kasutamise eeskirjas* toodud nõudeid. Väliskirjanduse hoiukogu, vahetuskogu ning pimedate raamatukogu füüsiline kogu paiknevad Hoiuraamatukogu hoone hoidlates ja ruumides, kus puudub kontrollitud ja stabiilne kliimakeskkond.

RaRa renoveeritud hoonesse tagasikolimisel paigutatakse füüsilised kogud lähtuvalt vastava kogu iseloomust ja säilituseesmärkidest kas pikaajalise hoiuga, allajahutatud või üldhoidlatesse, kus on kontrollitud kliimakeskkond, mille parameetrite määramisel lähtutakse standardis *EVS-ISO 11799: Informatsioon ja dokumentatsioon. Arhiivi- ja raamatukogumaterjalide hoiunõuded* toodud juhistest. Renoveeritud hoidlatesse viiakse ka pimedate raamatukogu

füüsiline kogu. Teavikud paigutatakse laadile ja formaadile vastavatele metallist riulitele või kappidesse. Säilitustingimused ja korralduslikud meetmed nende tagamiseks kirjeldatakse uuendatavas *Hoidlate kasutamise eeskirjas*. Väliskirjanduse hoiukogu ja vahetuskogu hoiutingimuste parendamiseks planeeritakse nimetatud kogudele sobiv hoiupind projekteeritavas Põhja-Eesti pärandihoidla hoonekompleksis.

Digitaalseid materjale hoitakse RaRa digitaalarhiivis ning säilitatakse vastavalt failiformaadi ja selle versiooni nõuetele. Eelistatud on avatud failivormingud, mis tagavad arhiveeritud failide ja nende sisu kättesaadavuse ning kasutatavuse tulevikus. Digitaalarhiivile on määratud ISKE turvaklass K1T2S2, mis sätestab andmekogu tööaja, käideldavuse, tervikluse ja konfidentsiaalsuse nõuded.

Arhiiviohjektid on digiarhiivaaridele kättesaadavad digitaalarhiivi süsteemis Rosetta. Failide majutus- ja varundusteenust pakub IT-partner. Kasutaja näeb arhiiviohjekte DIGARi kasutuskeskkonna kaudu.

RaRa kogude sisu ja väljaannete kirjeldusi peegeldavad andmed on esitatud RaRa ja raamatukoguvõrgus kooskõlastatud metaandmetena eesmärgiga tagada andmete mõistetus, kättesaadavus, info leitavus ja koosvõime masinloetavuse tagamiseks.

6.1. Füüsiliste kogude säilitusmeetodid

6.1.1. Ennetav säilitamine

Vältimaks teavikute hävimist ning vähendamaks konserveerimisvajadust tulevikus, teostatakse ennetavaid säilitustegevusi nagu säilituskogude teavikute ning kasutuskogude perioodikaväljaannete karbistamine, kasutuskogude pehmeaaneliste enimkasutatavate trükiste kiletamine, järelkomplekteeritud teavikute puhastamine enne hoidlasse suunamist, hoidlateavikute väline (säilituskogude puhul ka leht-lehelt) puhastamine vastavalt vajadusele.

6.1.2. Kogude seisundi pidev seire

Säilituskogude seisundi ning konserveerimismeetodite tulemuslikkuse hindamiseks kontrollitakse viieaastase intervalliga erinevaid trükiste valimeid, soovituslikult ei tohi pH näitaja langus olla nimetatud perioodil rohkem kui 0,5 ühikut. Igapäevaselt jälgitakse kogude üldseisundit, eraldatakse ennistamist vajavad teavikud ning saadetakse need restaureerimiskeskusesse parandustöödeks.

6.1.3. Teavikute konserveerimine

Pikaajalise säilimise eesmärgil konserveeritakse süstemaatiliselt säilituskogude teavikuid, prioriteetideks on ohustatud teavikud (rahvusteavikute ainueksemplarid, rabeda paberiga või tuhmuvate tekstidega teavikud jmt). Konserveerimismetoodika ja -tehnoloogia valitakse vastavalt kahjustuse olemusele, vajadusel konsulteeritakse partneritega teistest mäluasutustest. Suuremahulise konserveerimise asemel kasutatakse massneutraliseerimise tehnoloogiat.

6.1.4. Teavikute köitmine

Kasutuskogude trükiste füüsilise seisundi parendamiseks ja lagunemise vältimiseks kasutatakse köitmist või ümberköitmist. Uue köite valmistamise või olemasoleva köite taastamise otsus

tehakse kõite kasutatavust ja vastupidavusvajadust arvestades. Tugevalt lagunenuid kasutuseks emplare ei ennistata, vaid need kustutatakse kogudest.

6.1.5. Tagatis- ja kasutuskoopiate valmistamine

Et tagada originaalväljaannete säilimine ja suurendada info kättesaadavust, valmistab RaRa oma kogudesse kuuluvatest teostest tagatis- ja kasutuskoopiaid. Säilitamise eesmärgil digiteeritakse eeskätt hävimisohus olevaid rahvusteavikuid (ainueks emplarid, konserveeritud ja/või rabelal paberil trükised, perioodilised väljaanded, helisalvestised, elektroonilised teavikud). Laiema kasutamise tagamiseks digiteeritakse väljaandeid kasutaja huvidest ja soovidest lähtuvalt. Vastavalt materjalile valitakse sobiv digiteerimistehnika. Digikoopia olemasolul võimaldatakse säilituskogude originaalväljaannete kasutamist ainult põhjendatud juhtudel.

Teostele laiema juurdepääsu tagamiseks osaleb RaRa nii Eesti-sisestes kui rahvusvahelistes digiteerimisprojektides ning arendab tehnoloogilisi lahendusi digiainese parimaks esitlemiseks.

6.2. Digiainestu säilitusmeetodid

Kultuuripärandi ressursisäästlik kogumine ja digiteerimine, pikaajaline säilitamine ja digitaalse ainese autoriõigustele vastavalt kättesaadavaks tegemine moodustab digitaalse säilitamise tervikliku infrastruktuurse koostoimeahela. Et tagada säästlikum ressurside kasutus, on RaRa juurutamisel IIF standard, mis tagab kogude taas- ja riskkasutuse üle digiarhiivide kogu maailmas. Teenuste elluviimisel juhendatakse parimatest valdkondlikest kogemustest. Teenuste pakkumisel on eesmärgiks digitaalse materjali pikajaline säilitamine ning kasutusse andmine, materjali kvaliteet ja käideldavus.

RaRa on loodud digiainese säilitamise ja kasutuse teenus, mille pakkumisel arvestatakse digitaalarhiivinduse rahvusvahelisi standardeid (nt OAIS standard) ja kvaliteedinõudeid.

RaRa on kinnitatud säilitamisele kuuluvate objektide valikupõhimõtted ning kohustused digitaalsete objektide kogumisel ja säilitamisel. Kasutajatele luuakse eraldi kasutuskeskkond, mis põhineb IIF raamistikul.

Digitaalsete kogude säilitusmeetodid on:

- Digitaalsete objektide terviklikkuse tagamine, pikaajaline säilitamine ja kasutusse andmine. Iga digitaalne objekt koosneb failist ja sellega seotud metaandmetest. Objekti säilitamiseks rakendatakse süsteemis Rosetta säilitustegevusi vastavalt arhiiviainese säilitusplaanidele.
- Vastuvõtu (hõive) protsessid: digitaalsete objektide kogumine (digitaalsena sündinud ja digiteerimise käigus loodud digitaalsed objektid, SIP pakett); standardkohase metaandmestiku kontroll ja vajadusel rikastamine (SIP pakett); pikaajalisele säilitamisele paigutamine (AIP pakett); kasutuspaketi loomine (DIP pakett).
- Depositoritele on antud soovitusel üleantava digitaalse objekti andmekooseisu ja metaandmete osas.
- Välja on töötatud metaandmete halduse standardiseeritud põhimõtted, mis on olulised digitaalse objekti kirjeldamise ja elutsükli haldamise seisukohast.

- Kõik digitaalse ainesega tehtavad muudatused dokumenteeritakse metaandmetes.
- Digitaalse ainestu säilimise tagamiseks toimub andmete regulaarne varundamine ja nende hoidmine vähemalt kahes geograafilises asukohas.

7. Kogude kasutamise põhimõtted

RaRa kogude kasutamine hõlmab tegevusi nagu teavikute laenutamine, e-väljaannete kasutamine, koopiate valmistamine, näitustel eksponeerimine. Lähtutakse eesmärgist tagada kasutajale vajaliku teabe lihtne kättesaadavus, kuid silmas peetakse ka seadusest tulenevaid, autoriõigusi arvestavaid piiranguid ning põhimõtet vältida säilituskogude eksemplaride võimalikke kahjustusi nende intensiivse kasutamise tõttu.

Raamatukoguteenuste vahendamine ja kättesaadavaks tegemine toimub eeskätt kasutuskogude põhjal, kogude kasutamispõhimõtted ja erisused on sätestatud *Eesti Rahvusraamatukogu kasutuseeskirjas*.

Digitaalse ainestu kättesaadavus ja kasutamine lähtub autoriõiguse seadusest ja andmeomanike seatud piirangutest. Ligipääs digitaalarhiivile on kolmetasandiline: kättesaadav välisvõrgus, RaRa sisevõrgus ja autoriseeritud töökohtadel.

Säilituskogude eksemplaride ja kunstikogu graafikakogu teoste kasutamine on võimalik raamatukogus kohapeal, kui soovitud väljaandeid kasutuskogudes ei leidu. Digikoopia olemasolul saab nende kogude originaalväljaandeid kasutada põhjendatud juhtudel, eeskätt uurimistöö eesmärgil. Näitustel eksponeerimise eelduseks on näituseruumi keskkonnatingimuste vastavus *Säilituskogude eksponeerimise juhendis* toodud nõuetele.

Tagatiskoopiate kogu teavikuid saab kasutada üksnes originaali ja/või kasutuskooopia hävimise korral uue kasutuskooopia valmistamiseks.

Kunstikogu maali-, skulptuuri- ja tarbekunstikogu teoseid eksponeeritakse RaRa avalikes ja siseruumides.

Põhjendatud juhtudel laenutatakse peavarahoidja nõusolekul teavikuid ja kunstiesemeid juriidilistele isikutele tagatiskirja alusel. Laenutuse kohta vormistatakse teavikute laenutamise akt.

8. Turvalisus ja vastutus

Kogude turvalisus on üks säilitamise võtmeküsimusi, mille edukus on seotud nii ressursside ning sobilike ehituslike ja tehnoloogiliste keskkondade olemasolu, asutuse igapäevategevuse korraldamise kui ka töötajate kohustuste ja vastutuse määramise ja järgimisega ametikohtadest lähtudes. Olulisel kohal on riskide määramine, hindamine ja minimeerimine. Riskide analüüs ja haldamine on kirjeldatud *Eesti Rahvusraamatukogu ohuplaanis* ning nende maandamise juhised on toodud konkreetsetest ohtudest lähtuvates tegevuskavades.

Füüsiliste kogude säilitustegevusi koordineerib ja korraldab restaureerimiskeskus. Peavarahoidja vastutab RaRa kogude haldamise, hoiustamise ja säilitamisega seotud tegevuste eesmärgistamise ja strateegilise juhtimise, kogudega seotud otsuste tegemise ja juhendmaterjalide koostamise koordineerimise eest. RaRa juhtkond vastutab ressursside olemasolu, raamatukogu üldise julgeoleku ning strateegiliste otsuste tegemise ja täideviimise eest.

Füüsilised kogud jagunevad turvaklassidesse, lähtudes nende säilitus- ja kasutuseesmärkidest. Prioriteetsed kogud on harulduste kogu, arhiivkogu, isiku- ja avalikud arhiivid, tagatiskoopiate kogu ning kunstikogu originaalgraafika, mille kasutamine toimub üksnes kohapeal. Teise klassi moodustavad kasutuskogude enne 1918.a. ilmunud teavikute kollektsioonid ning kunstikogu maali-, skulptuuri- ja tarbekunsteosed, mida saab kasutada raamatukogus kohapeal. Kolmanda klassi moodustavad kasutuskogude koju laenutatavad väljaanded. Neljandasse klassi kuulub vahetuskogu.

Füüsiliste kogude turvalisuse tagamiseks on kehtestatud *teavikute ohutuse tagamise juhend*, mis on ohuplaani osa ja kus on toodud nii kriisireguleerimise meetmed, prioriteetsete kogude asukohad kui ka kriisirühma koosseis ja kontaktid. Kogude ja hoidlate haldamist tavaolukorras reguleerib *hoidlate kasutamise eeskiri*. Mõlema dokumendi koostamisel on järgitud standardis *EVS-ISO 11799: Informatsioon ja dokumentatsioon. Arhiivi- ja raamatukogumaterjalide hoiunõuded* toodud juhiseid.

Varguste ennetamiseks on kasutusel RFID-tehnoloogial põhinev teavikute kaitsesüsteem.

Digitaalseid materjale hoitakse ja hallatakse digitaalarhiivi süsteemi Rosetta kaudu. Säilitatav digitaalne objekt koosneb faili(de)st ja metaandmetest. Rosettas toimub arhiivobjektide haldus ja varundus. Arhiivi turvameetmed peavad vastama DIGARi põhimääruses toodud ISKE turvaklassile ja turbeastmele.

9. Koostöö (partnerid ja võrgustik)

RaRa lähtub säilituspoliitika kujundamisel ja koostöö arendamisel valdkondliku strateegia *Kultuuri arengukava 2021–2030* ja riigi pikaajalise arengustrateegia *Eesti 2035* eesmärkidest kujundada loovust väärtustav ühiskond, hoides ja edendades eesti rahvuslikku identiteeti, uurides, talletades ja kandes edasi kultuurimälu.

Eesti kultuuripärandi säilitajana, trükiste restaureerimise ja digitaalse ainestu pikaajalise säilitamise kompetentsikeskusena teeb RaRa tihedat koostööd mäluasutustega, valdkondlike organisatsioonidega (ELNET Konsortsium, ERÜ, Kanut jne) ja säilituseksemplare saavate raamatukogudega, samuti Kultuuri- ning Haridus- ja Teadusministeeriumiga. Olles Kultuuriministeeriumi digitaalse kultuuripärandi nõukogu liige, panustab RaRa digitaalse kultuuripärandi kogumise, säilitamise ja kättesaadavaks tegemise korralduslike küsimuste lahendamisse ning innovatsiooni ja digitaliseerumise koostööprojektide ellukutsumisse kultuurivaldkonnas. RaRa osaleb üleriigiliste kultuuripärandi säilitamise programmide

väljatöötamises ja koostöökogudes, üleriigilistes massdigiteerimisprojektides ja pikaajalise säilitamisega seotud põhimõtete kujundamises.

Rahvusvaheline koostöö tugineb osalemisele kompetentsete ja valdkondlike suundumustega seotud otsustuskogude töös. RaRa on CDNLI (Conference of Directors of National Libraries), IFLA (The International Federation of Library Associations and Institutions) sektsioonide, CENLI (Conference of European National Librarians) ning LIBERi (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries) liige. Digiarhiivinduse poolelt on RaRa IIPC (International Internet Preservation Consortium) ja IIF (International Image Interoperability Framework) liige.

10. Säilituspoliitika rakendamine ja uuendamine

Säilituspoliitika põhimõtted vaadatakse üle ja uuendatakse vastavalt vajadusele. Säilituspoliitika uuendamise eest vastutab peavarahoidja. Uuendatud dokument kooskõlastatakse teenuste ja kogude arendusnõukogus ning kinnitatakse peadirektori käskkirjaga.